

Artur Kozłowski

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

- I. Wprowadzenie
- II. Podstawy działania oraz wewnętrzna organizacja
- III. Jurysdykcja
- IV. Procedura
- V. Rozstrzygnięcia
- VI. Finansowanie
- VII. Podsumowanie

I. Wprowadzenie

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) stanowi jeden z symboli międzynarodowego ładu prawnego. Określany niekiedy mianem światowego trybunału (World Court) wyznacza on określone wzorce rozumowania i stanowi istotny punkt odniesienia rozwoju międzynarodowego systemu rozstrzygania sporów, zarówno w wymiarze klasycznych sporów między państwowych, jak i pośrednio w dalszych obszarach międzynarodowej judykatury¹. Poszczególne zakresy funkcjonowania MTS, rozpatrywane z osobna i w łącznym ujęciu, dają podstawę do wyróżnienia zasad, reguł norm postępowania, które

¹ Zob. R. Y. Jennings, *The United Nations at Fifty. The International Court of Justice after Fifty Years*, AJIL 1995, vol. 89, s. 493-494.

współtworzą obraz prawa międzynarodowego jako specyficznego porządku prawnego. Umożliwiają również wyróżnienie tych sfer aktywności MTS, które stanowią o jego sile, przy jednoczesnym wskazaniu pól względnej słabości międzynarodowego porządku prawnego.

II. Podstawy działania oraz wewnętrzna organizacja

Istnienie i funkcjonowanie MTS sięga klasycznego źródła prawa międzynarodowego. Podstawę prawną stanowi tu umowa międzynarodowa. W wypadku sądów międzynarodowych jest to rozwiązanie najczęstsze, chociaż nie jedyné². Statut MTS jest integralną częścią Karty Organizacji Narodów Zjednoczonych, należy więc go rozpatrywać w kategoriach integralnego elementu traktatu powołującego do życia daną organizację. Jednocześnie należy jednak pamiętać, że zmiany w Statucie MTS mogą być wprowadzane odrębnym trybem, bez konieczności uruchamiania zmian w samej Karcie ONZ (art. 69 oraz 70 Statutu MTS). Akt konstytuujący ONZ sytuuje Trybunał pośród organów głównych (art. 7 ust. 1) z podkreśleniem jego wyłącznego sądowego charakteru w strukturach organizacji (art. 92)³. Odsyła do niego również w związku z wymogiem pokojowego rozwiązywania sporów (art. 36 ust. 3)⁴. Przekłada się to musi na określone reguły wykładni,

² Zob. przypadek trybunału ds. zbrodni popełnionych w byłej Jugosławii. Bezpośrednią podstawą jego działania jest uchwała Rady Bezpieczeństwa. Chociaż i tutaj można wskazać na pośredni prymat Karty ONZ, która określa zakres kompetencji organu powołującego do życia ten konkretny trybunał.

³ Na przykład STSM pozostawał poza formalnymi granicami Ligi Narodów. Na temat zależności wpływających z usytuowania MTS w systemie ONZ w roli zasadniczego organu sądowego zob. zwł. A. Pellet, *Strengthening the Role of the International Court of Justice as the Principal Judicial Organ of the United Nations*, LPICT 2004, vol. 3, s. 159 i n.

⁴ Na temat zależności między MTS a Radą Bezpieczeństwa jako organami głównymi ONZ w kontekście realizacji podstawowego celu organizacji, jakim jest utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa, zob. również V. Gowlland-Debbas, *The Relationship Between the International Court of Justice and the Security Council in the Light of the Lockerbie Case*, AJIL 1994, vol. 88, s. 648–677.

związane z wewnętrzną systematyką Karty ONZ. Takie usytuowanie nie oznacza jednak zamknięcia MTS tylko dla stron tej umowy. Jest on bowiem sądem powszechnym, otwartym dla wszystkich państw, członków społeczności międzynarodowej. Z kolei same państwa członkowskie mogą kierować swoje spory także do innych sądów międzynarodowych (art. 95 Karty ONZ)⁵. Charakter MTS jako sądu międzynarodowego o powszechnym zakresie skuteczności wzmacniają ponadto przepisy Karty ONZ (art. 36 ust. 5 oraz art. 37), które czynią z niego w określonych zakresach sukcesora Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej. Przekłada się to na formalne poszerzenie pola jurysdykcji MTS.

Podstawa działania MTS w postaci jego Statutu stanowi w znacznym stopniu odzwierciedlenie rozwiązań przyjętych jeszcze w ramach STSM. Wprowadzone zmiany uwzględniają następstwa wynikające z usytuowania MTS w strukturze organów ONZ, w tym tryb wyborów, ponadto możliwość powoływania izb sądowych oraz kwestie związane z kompetencjami doradczymi.

Statut w swej istocie stanowi umowę międzynarodową. Stąd odwołanie się do poszczególnych jej przepisów wymaga też uwzględnienia znacznych zakresów praktyki ich stosowania, w tym właściwego im kontekstu⁶. Szczególnie zależność ta widoczna jest na przykładzie opinii doradczych. W porównaniu z Ligą Narodów nastąpiło poszerzenie zakresu tej kompetencji, szczególnie rozbudowany został jej aspekt podmiotowy⁷. Postanowienia zawarte w Statucie w równym stopniu wiążą zarówno sam Trybunał, jak i strony w postępowaniu. Na po-

⁵ To odróżnia przyjęte rozwiązanie od modelu przyjętego w ramach Wspólnoty Europejskiej, w którym art. 291 TWE stanowi, że spory między państwami członkowskimi dotyczące materii prawa wspólnotowego powinny być w sposób wyłączny rozstrzygane z wykorzystaniem dróg i instytucji przewidzianych w traktacie założycielskim WE. Członkowie ONZ mogą przedkładać swoje spory na przykład Międzynarodowemu Trybunałowi Prawa Morza z siedzibą w Hamburgu. Mimo że jest on sądem powszechnym w rozumieniu prawa międzynarodowego, zakres jego jurysdykcji w pewnych obszarach uregulowany został w sposób specyficzny (skarga indywidualna osób fizycznych, przejawy obywatelskiej jurysdykcji).

⁶ Zastosowanie odnajdują tu dyrektywy wykładni wypływające z art. 31 oraz 32 KWPT.

⁷ Sh. Rosenne, *International Court of Justice (ICJ)*, [w:] *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, s. 4, pkt 11–13, www.mpepil.com.

ziomie jego treści nie jest możliwe żadne konsensualne od nich odstąpienie.

Rozwinięciem Statutu jest wiążący Regulamin MTS. Przyjmowany jest on przez MTS samodzielnie (art. 30 Statutu)⁸. Poszerza on zakres norm przyjętych w Statucie, ewentualnie określa zasady postępowania, które służą ich realizacji. W wypadku rozbieżności między przepisami prymat należy przypisać postanowieniom zawartym w Statucie. Stronny w postępowaniu zgodnie mogą jednak zaproponować Trybunałowi uzupełnienie rozwiązań zawartych w regulaminie bądź ich modyfikację. MTS rozstrzyga o tym samodzielnie (art. 101 Regulaminu). W 2001 r. Trybunał po raz pierwszy przyjął tzw. wskazówki kierowane do stron w sporze (*Practice Directions*). Nie wprowadzają one żadnych zmian w obrębie materii Statutu czy Regulaminu. Jednak w wymiarze praktycznym z pozycji niewiążącej wytycznej mają służyć ich efektywniejszemu zastosowaniu, szczególnie w tych zakresach, które dotyczą bezpośrednio kolejnych faz postępowania⁹. Do tego samego zakresu aktów bezpośrednio niewiążących należy zaliczyć uchwałę Trybunału przyjętą na podstawie art. 19 Regulaminu o wewnętrznej praktyce sądowej¹⁰. Z kolei wiele uchwał Rady Bezpieczeństwa oraz Zgromadzenia Ogólnego ze względu na ich ukierunkowanie na wewnętrzne aspekty funkcjonowania Trybunału należy uznać za wiążące dopełnienie ram wyznaczonych Statutem i Regulaminem. Chodzi tu przede wszystkim o uchwały określające warunki dopuszczenia do postępowania państw niebędących stroną Statutu MTS¹¹, warunki udziału tego rodzaju państw

⁸ Prace przygotowawcze związane z uchwalaniem regulaminu nie są udostępniane; zob. S. Yee, *Notes on the International Court of Justice (Part I): Arguments for the Publication of the Rule-making Materials*, ChJIL 2008, vol. 7, s. 691 i n.

⁹ Jest ich obecnie 15 (formalnie 13, gdyż wskazówka IX występuje w trzech rozwiniciach). Ostatnie zmiany pochodzą z 20 stycznia 2009 r. Wskazówki publikowane są w Roczniku Trybunału (*ICJ Yearbook*). Oprócz tego występuje jeszcze nota skierowana do państw, informująca je o formie składania przedłożeń w toczącym się postępowaniu (*Note for the parties concerning the preparation of pleadings*). Zob. też A. Watts, *The ICJ's Practice Directions of 30 July 2004*, LPICT 2004, vol. 3, s. 385 i n.

¹⁰ *Resolution concerning the Internal Judicial Practice of the Court*, 12 April 1976. Trybunał w każdym momencie może odstąpić od określonych w tej uchwale zasad, jeżeli uzna, że okoliczności sprawy tego wymagają.

¹¹ Uchwała nr 9 Rady Bezpieczeństwa z 15 października 1946 r., UN Doc. S/RES/9.

w wyborze sędziów Trybunału¹² oraz uczestnictwa w przeprowadzaniu zmian w materii Statutu¹³. Szczególny międzynarodowoprawny status sędziów oraz funkcjonariuszy Sekretariatu Trybunału określa wiele dokumentów o różnicowanym charakterze. Istotne znaczenie odgrywa tu Konwencja o przywilejach i immunitetach ONZ z 13 lutego 1946 r. uzupełniona uchwałami Zgromadzenia Ogólnego¹⁴ oraz wymianą listów między prezesem Trybunału a holenderskim ministrem spraw zagranicznych¹⁵.

Sędziowie Trybunału w liczbie piętnastu wybierani są na dziewięcioletnią kadencję¹⁶ w równoległym głosowaniu przeprowadzanym w Zgromadzeniu Ogólnym i Radzie Bezpieczeństwa¹⁷. Ustalony został tu pułap większości bezwzględnej, przy czym w Radzie Bezpieczeństwa zanika w tym momencie podział na stałych i niestałych jej członków (art. 10 ust. 2 Statutu)¹⁸. Rozwiązanie to wzmacnia sędziowską niezależność, odpowiada suwerennej równości państw oraz wyobrażeniu dobrowolnego sądownictwa. Sędziowskiej niezależności służy również rozwiązanie polegające na bezpośrednim wskazywaniu kandydatów

¹² Uchwała Zgromadzenia Ogólnego nr 264 (III) z 8 października 1948 r.

¹³ Uchwała Zgromadzenia Ogólnego nr 2520 (XXIV) z 4 grudnia 1969 r.

¹⁴ Uchwała nr 22 C(1) z 13 lutego 1946 r. w sprawie przywilejów i immunitetów MTS oraz uchwała nr 90 (I) z 11 grudnia 1946 r.

¹⁵ Wymiana korespondencji z 26 czerwca 1946 r. oraz list ministra spraw zagranicznych Holandii skierowany do prezesa Trybunału 26 lutego 1946 r., <http://www.icj-cij.org>.

¹⁶ Okres ten może się poszerzyć na warunkach określonych w art. 13 ust. 3 Statutu oraz art. 33 Regulaminu. Chodzi tu o sytuację, w której sędzia wypełnia swoje funkcje w danej sprawie, mimo formalnego upływu kadencji i braku ponownego wyboru. Jeżeli przypadek dotyczy postępowania przed izbą *ad hoc*, osoba taka zasiada w niej do zakończenia postępowania, jednak przestaje być sędzią MTS, Sh. Rosenne, *op. cit.*, s. 5, pkt 16. Z kolei formalna możliwość reelekcji na kolejny 9-letni okres bywa odczytywana jako zagrożenie dla niezależności sędziowskiej, gdyż zachodzi ryzyko podejmowania decyzji przez sędziów w sposób, który miałby zapewnić im przychylność elektoratów, zob. *The Statute of the International Court of Justice. A Commentary*, A. Zimmermann, Ch. Tomuschat, K. Oellers-Frahm (eds.), Oxford 2006, s. 213–214 (Aznar-Gómez, Article 2).

¹⁷ Regulaminy Zgromadzenia Ogólnego oraz Rady Bezpieczeństwa zawierają jednobrzmiące postanowienia, w celu wyeliminowania ewentualnych problemów związanych z wyborem sędziów. Jednak w drodze praktyki musiano wyeliminować chociażby problem głosowań, w których liczba kandydatów z uzyskaną większością bezwzględną przekraczała liczbę miejsc do obsadzenia, zob. *ibidem*, s. 7, pkt 24.

¹⁸ Wybór może być następstwem całej serii głosowań nad określoną kandydaturą.

nie przez państwa, lecz grupy narodowe skupione w ramach Stałego Trybunału Arbitrażowego¹⁹. Z kolei wprowadzenie wymogu wymiany jednej trzeciej składu sędziowskiego po upływie trzech lat wspiera proces wypracowywania utrwalonych linii orzeczniczych. Umożliwia respektowanie ewolucyjnego aspektu przemian w obrębie prawa międzynarodowego. Statut MTS stawia kandydatom na sędziów określone jednostkowe wymagania²⁰. W jego artykule 9 podkreśla się jednak, że równie istotnym elementem jest odzwierciedlenie w składzie Trybunału zasadniczych systemów prawnych świata. Czynnikiem ten na poziomie konkretnych wyborów utożsamiany jest jednak ze sprawiedliwym podziałem geograficznym. Równocześnie zastosowanie owego klucza geograficznego może być dobrym sposobem na odzwierciedlenie różnorodnych uwarunkowań międzynarodowoprawnego ładu²¹. Wydaje się, że niekiedy wybór sędziego w sposób zwrotny może oddziaływać na funkcjonowanie społeczności międzynarodowej i poszczególnych jej członków²².

Na czele MTS stoją prezes oraz wiceprezes wybierani na trzyletnie kadencje spośród sędziów przez pełny skład Trybunału (art. 21 Statutu). W trakcie wypełniania swojej funkcji korzystają oni ze szczególnego uprzywilejowania względem pozostałych członków organu. W trakcie podejmowania przez MTS rozstrzygnięć bez względu na ich przedmiotowy charakter zdanie prezesa ma charakter decydujący, jeżeli pojawia się równowaga głosów. Wyrażany jest niekiedy pogląd, że ta zasada

¹⁹ Zob. *The Statute of the International...*, s. 231–233 (Georget/Golitsyn/Zacklin, Article 4).

²⁰ Artykuły 2 i 3 definiują indywidualne oczekiwania związane z wysokim morale, niezbędnymi kwalifikacjami zawodowymi.

²¹ W tym sensie może tu chodzić np. o odzwierciedlenie procesów dekolonizacyjnych. Aktualnie klucz ten obejmuje trzech sędziów z Azji, trzech z Afryki, pięciu z Europy Zachodniej i pozostałych państw, po dwa miejsca zarezerwowane są dla sędziów pochodzących z Ameryki Południowej oraz Europy Środkowej i Wschodniej. Warto jednak podkreślić, że wybór sędziów pochodzących z państw-stałych członków Rady Bezpieczeństwa, które są stale reprezentowane w składzie MTS, odbywa się w ramach poszczególnych grup geograficznych.

²² W tych kategoriach można odczytać chociażby wybory w 2008 r. na sędziego MTS Somalijczyka Abdulaqawiego Ahmeda Yúsufa – zdarzenie wzmacniające państwo, które podlega nieustannym perturbacjom, zagrażającym wręcz jego istnieniu.

nie powinna mieć zastosowania w odniesieniu do opinii doradczych, gdyż w swej istocie nie rozstrzygają one przedłożonych Trybunałowi kwestii, lecz stanowią o jego rozumieniu prawa międzynarodowego w zakresie objętym pytaniem²³.

Jednym z elementów warunkujących sprawiedliwość i słuszność wyroku jako takiego jest założenie, że sprawa podlega rozpatrzeniu w maksymalnie szerokim składzie, najlepiej pełnego Trybunału, o ile inaczej nie postanowiły strony lub co innego nie wynika z przepisów. Jednak funkcjonowanie sądu jako organu kolejalnego musi także uwzględniać pewien zakres pragmatyzmu²⁴. Stąd w art. 25 Statutu postanowiono, że liczba sędziów gotowych do zasiadania w składzie orzekającym nie powinna być niższa niż 11. Natomiast *quorum* w ramach posiedzenia wynosi 9 sędziów. Temu samemu celowi w sposób pośredni służy również wymóg poświęcenia się w całości pracy sędziego i konieczność rezygnacji z jakiegokolwiek dalszej działalności (art. 16 Statutu) oraz wiele nakazów powstrzymania się od wypełniania roli sędziego w wypadku zaistnienia sytuacji, które mogłyby oznaczać kolizję interesów (art. 17 oraz 24 Statutu).

Skład MTS może jednak zostać poszerzony o sędziów *ad hoc*. Ich powołanie ma także na celu zabezpieczenie sprawiedliwego w rozumieniu prawa międzynarodowego rozstrzygnięcia sporu, czyli takiego, które w pierwszej kolejności uwzględni zasadę suwerennej równości stron w postępowaniu²⁵. Jest to swoiste naruszenie zasady *nemo iudex in causa sua*, ale zgodne skądinąd z systemową charakterystyką prawa międzynarodowego, szczególnie w zakresie sądowej drogi rozstrzygania sporów²⁶. Jednak analiza praktyki Trybunału związanej z powoływaniem sędziów *ad hoc* prowadzi niekiedy do podważania sensu tej instytucji w konstrukcji sądowego rozstrzygania sporów między państwami

²³ Sh. Rosenne, *op. cit.*, s. 6, pkt 20.

²⁴ R. Y. Jennings podkreśla, że skład 15 sędziów (z poszerzeniem do 17) to górna granica, pozwalająca jeszcze na przeprowadzenie jakiegokolwiek sensownej argumentacji w trakcie narady, *idem, op. cit.*, s. 497.

²⁵ Chociaż wyjątkowo w praktyce mogą pojawić się trudności na tle właściwego zastosowania tej instytucji. Rosenne wskazuje przypadek postępowania w sprawie legalności użycia siły w stosunku do Jugosławii (1999), kiedy po jednej stronie sporu występowało kilka państw, *idem, op. cit.*, s. 9, pkt 40.

²⁶ Zob. *ibidem*, s. 8–9, pkt 37.

przez wskazanie na bardziej formalny niż rzeczywisty walor gwarantowania równości stron²⁷.

Wszyscy członkowie Trybunału w wykonywaniu swych funkcji mają równy status (art. 3 Regulaminu)²⁸. Jednak precedencja określana według dat rozpoczęcia wypełniania swych sędziowskich zadań ma swoje praktyczne zastosowanie w momencie podejmowania ostatecznych decyzji, gdyż stosowne głosowania przeprowadzane są w odwrotnym porządku starszeństwa²⁹. Równość sędziów łączy się z ich niezależnością oraz stosownymi w tym zakresie gwarancjami³⁰. Statut Trybunału przewiduje jednak możliwość wyłączenia sędziego, jeżeli zagrożona byłaby bezstronność orzekania. Chociaż występują poglądy, że interpretacja odpowiednich przesłanek prowadzących do wyłączenia sędziego dokonana jest przez MTS w sposób restryktywny³¹.

Trybunał funkcjonuje jako organ kolegialny, realizujący swoje funkcje w postępowaniu jednoinstancyjnym. Założenie to realizowane jest zarówno w pełnym składzie, jak i w obrębie izb sądowych. Ich orzeczenia są w myśl art. 27 Statutu ostatecznymi rozstrzygnięciami Trybunału jako całości. Istnieje możliwość powoływania izb sądowych, których zadaniem będzie procedowanie nad konkretnymi rodzajami sporów. W 1993 r. powołana została siedmioosobowa izba do spraw środowiska naturalnego. Ponadto, rokrocznie powoływana jest izba postępowania summarycznego (art. 29 Statutu). Na szczególne podkreślenie zasługuje jednak uprawnienie Trybunału do powołania izb do rozstrzygania jednostkowych sporów. W tym zakresie MTS zbliża się do formuły sądu

²⁷ Zob. I. Scobbie, „*Une hérésie en matière judiciaire*”: *The Role of the Judge ad hoc in the International Court*, LPICT 2005, vol. 4, s. 462–464.

²⁸ Zasada ta we wszystkich swych zakresach odnosi się do sędziów *ad hoc*. Uczestniczą oni na równych prawach w kolejnych fazach postępowania, w głosowaniach, z możliwością formułowania zdań odrębnych i indywidualnych. Przysługuje im wynagrodzenie adekwatne do czasu wypełniania funkcji sędziego MTS. Osoby te korzystają również ze stosownych przywilejów i immunitetów dyplomatycznych.

²⁹ Sh. Roseme, *op. cit.*, s. 7, pkt 28. Sędziowie *ad hoc* w swej precedencji ustalonej według wieku występują po członkach Trybunału.

³⁰ Zob. Ph. Sands, C. McLachlan, R. Mackenzie, *The Burgh House Principles on the Independence of the International Judiciary*, LPICT 2005, vol. 4, s. 247–260.

³¹ Y. Shany, S. Horowitz, *Judicial Independence in The Hague and Freetown: A Tale of Two Cities*, LJIL 2008, vol. 21, s. 113 i n.

arbitrażowego³². Zainteresowane państwa mają bowiem wpływ zarówno na wielkość izby, jak i jej osobowy skład³³. Postępowanie przed izbą MTS wszczynają się na wyraźne żądanie stron z dodatkową możliwością wyboru miejsca obrad poza główną siedzibą Trybunału.

Artykuł 22 Statutu stanowi, że siedzibą MTS jest Haga³⁴. W myśl jednak art. 55 Regulaminu Trybunał może swobodnie rozstrzygnąć, że całość bądź część ustnej fazy postępowania przeprowadzona zostanie poza główną siedzibą. Ponadto w trakcie rozstrzygania konkretnego sporu sędziowie mogą zarządzić przeprowadzenie wizji lokalnej (art. 66 Regulaminu).

Rozbudowane, wieloletowe zadania realizowane przez MTS uzasadniają występowanie w jego strukturze jako jednego z głównych organów ONZ odrębnego Sekretariatu (*Registry*) powoływanego przez sam Trybunał, co stanowi kolejny element wsparcia sędziowskiej niezależności. Pracami tego pomocniczego ciała kieruje sekretarz Trybunału (*Registrar*) wybierany na siedmioletnią kadencję, wspierany przez zastępcę. W trakcie wykonywania swych funkcji przysługują im immunitety o zakresie uprzywilejowania równego szefom misji dyplomatycznych. W strukturze administracyjnej ONZ sekretarz zrównany jest z pozycją *Assistant Secretary-General*. Zasadniczą rolą sekretarza jest potwierdzanie autentyczności działań Trybunału, stąd na przykład jego podpis na wyroku czy opinii doradczej. Nie jest to jednak w żaden sposób powiązane z realizacją jakichkolwiek uprawnień sędziowskich³⁵. Kolejny obszar właściwości to kwestie związane z finansami MTS oraz kontakty z podmiotami zewnętrznymi. Sekretariat jako taki odpowiedzialny

³² Sędziowie izby pozostają sędziami MTS i nadal realizują swoje obowiązki w ramach pełnego składu, zob. R. Y. Jennings, *op. cit.*, s. 496–497.

³³ W skład izby mogą wchodzić również asesorzy, jednak bez prawa głosu (art. 30 Statutu). Niekiedy powołanie izby w proponowanym składzie może zostać określone przez państwa jako warunek *sine qua non* wszczęcia postępowania. Trybunał formalnie nie jest tymi żądaniem związany (zob. *ibidem*, s. 496).

³⁴ Pałac Pokoju znajdujący się w zarządzie Fundacji Carnegie został udostępniony Trybunałowi na mocy porozumienia zawartego przez właściciela z ONZ w 1946 r. W latach 2006–2010 opłata roczna wynosi 1 152 218 euro (*Report of the International Court of Justice (2008)*, General Assembly, Official Records, A/63/4, s. 17).

³⁵ Zob. H. Thirlway, *The Drafting of ICJ Decisions: Some Personal Recollections and Observations*, ChJIL 2006, vol. 5, s. 15 i n.

jest bowiem za szeroko rozumianą wymianę informacji oraz właściwe działania administracji sądowej w płaszczyźnie prawnej, finansowej czy technicznej³⁶. Personelowi Sekretariatu mianowanemu przez MTS na wniosek sekretarza przysługują przywileje i immunitety odpowiadające zakresom ochrony należnej członkom misji dyplomatycznej porównywalnej rangi.

III. Jurysdykcja

Obszar kompetencji MTS obejmuje dwa podstawowe zakresy. Pierwszy z nich to rozstrzygnięcie sporów międzynarodowych. Drugi obejmuje uprawnienie Trybunału do formułowania opinii doradczych.

Wszczęcie postępowania przed MTS w ramach kompetencji spornej wymaga zgody zainteresowanych podmiotów. Zdanie to wyraża jeden z fundamentów prawa międzynarodowego³⁷. Artykuł 36 ust. 1 Statutu stanowi, że swą kompetencją Trybunał obejmuje sprawy, które zostaną mu przedłożone przez strony, oraz wszelkie kwestie wyraźnie przewidziane w Karcie ONZ albo dalszych traktatach. Jest to zatem ściśle dobrowolne sądownictwo.

Aspekt podmiotowy jurysdykcji jednoznacznie wskazuje na głęboko międzynarodowoprawy charakter rozstrzygnięcia sporów przed MTS. Zdolność procesowa w obszarze kompetencji spornych przysługuje jedynie państwom³⁸. Statut wyszczególnia, że chodzi tu o państwa, które

³⁶ Sekretariat dzieli się na odpowiednie departamenty i jednostki techniczne. Zatrudnia ok. 100 osób (zob. *ibidem*, s. 12, pkt 55, i s. 55). Uwagę zwraca silna presja bezpośredniego wsparcia sędziów MTS (zob. *law clerk posts*). MTS jest jedynym spośród najbardziej liczących się sądów międzynarodowych, który takiego wyrażonego wsparcia nie zyskał w szerszym zakresie (*ibidem*, s. 5, pkt 19).

³⁷ Por. A. Orakhelashvili, *Interpretation of Jurisdictional Instruments in International Dispute Settlement*, LPICT 2007, vol. 6, s. 159 i n.

³⁸ Momentem krytycznym jednoznacznego zdefiniowania podmiotowości jest tu data wszczęcia postępowania. W tej konstrukcji chodzi o podmioty w pełni suwerenne, chociaż w praktyce może pojawić się także problem zaakceptowania tej zdolności po stronie bytów państwowych o niepełnym zakresie niezależności z uwagi na niektóre zobowiązania traktatowe tych podmiotów, zob. Sh. Rosenne, *op. cit.*, s. 13, pkt 60.

go zaakceptowały bądź spełniają warunki określone przez Radę Bezpieczeństwa na podstawie jego art. 35³⁹. Państwa członkowskie ONZ automatycznie stają się stroną Statutu. Państwo, które zamierza związać się tylko jego postanowieniami, czyni to na warunkach określonych przez Zgromadzenie Ogólne na zalecenie Rady Bezpieczeństwa (art. 93 ust. 2 Karty ONZ). Tym samym legitymacja procesowa nie przysługuje jednostkom czy osobom prawnym. Nie występuje ona także po stronie organizacji rządowych, nie jest tu wyjątkiem nawet ONZ, chociaż podmioty te zyskały pewien zakres wtórnego procesowego uprzywilejowania, szczególnie w obszarze kompetencji doradczych. Z punktu widzenia roli, do jakiej aspiruje MTS oraz w związku z proliferacją sądów międzynarodowych wąski krąg podmiotów uprawnionych do wniesienia sprawy do Trybunału bywa niekiedy krytykowany⁴⁰.

Jurysdykcja przedmiotowa Trybunału w sposób istotny uzależniona jest od konsensualnych uzgodnień państw zainteresowanych rozstrzygnięciem sporu przed MTS. Jest to kolejne wzmocnienie dobrowolnego charakteru tego rodzaju sądownictwa współpracujące z systemową charakterystyką prawa międzynarodowego jako takiego. Zakres jurysdykcyjnego pola, determinującego przedmiotowe granice przedkładanej Trybunałowi materii, wyrasta ze wspólnego mianownika obopólnych intencji wyrażanych podjętym uzgodnieniem. Forma tego porozumienia jest tu rzeczą wórną. Podstawowym czynnikiem jest zgoda państwa. Jej stwierdzenie otwiera drogę do rozstrzygnięcia sporu. Chociaż podkreśla się, że skonstatowanie podstawy jurysdykcyjnej nie pociąga za sobą automatycznie obowiązku rozstrzygnięcia spornej sprawy. Jest to dyskrecjonalne uprawnienie Trybunału⁴¹.

Statut oraz powiązana z nim praktyka pozwalają na wyróżnienie kilku typowych sposobów przedłożenia przez państwa Trybunałowi spornej materii. Podstawową formą jest zawarcie umowy międzynarodowej między zainteresowanymi państwami. Może ona przyjąć postać dwustronnego uzgodnienia w konkretnym sporze. W tego rodzaju kompro-

³⁹ Warunki te są określone w uchwale Rady Bezpieczeństwa nr 9 z 15 października 1946 (UN Doc. S/RES/9). Jej treść odzwierciedla również art. 41 Regulaminu.

⁴⁰ R. Y. Jennings, *op. cit.*, s. 504-505.

⁴¹ E. Gordon, *Discretion to Decline to Exercise Jurisdiction*, AJIL 1987, vol. 81, s. 129.

misowych umowach nie jest konieczne, jak to się dzieje w wypadku klasycznego arbitrażu międzynarodowego, określanie wszystkich mniej lub bardziej szczegółowych elementów całego procesu rozstrzygnięcia konkretnego sporu. Statut wraz z Regulaminem określają ramy postępowania, w których obrębie na podstawie prawa międzynarodowego sprawa zostanie rozstrzygnięta⁴². Z artykułu 40 ust. 1 Statutu wynika jedynie, że treść takiego porozumienia musi określać przedmiot sporu oraz jego strony. Umowa kompromisowa w praktyce może niekiedy wymuszać na Trybunale potrzebę doprecyzowania zakresu spornej kwestii, gdy zachodzi przypadek, w którym zainteresowane państwa godzą się na rozstrzygnięcie sporu przed MTS, ale nie są w stanie wspólnie zdefiniować istoty sporu⁴³. Jeżeli na te prezentowanych przez strony stanowisk pojawiają się wątpliwości związane z istotą sporu, wówczas zadanie Trybunału będzie polegało na jej uściśleniu i zbadaniu, czy uzyskany rezultat zawiera się w jurysdykcyjnym polu zdefiniowanym przepisami takiej umowy.

Artykuł 36 ust. 1 Statutu stanowi ponadto, że jurysdykcja Trybunału obejmuje również wszelkie kwestie, które są przewidziane w dwustronnych lub wielostronnych umowach międzynarodowych w postaci klauzul sądowych. Przy tak określonym źródle jurysdykcji postępowania przed MTS są inicjowane na drodze jednostronnych skarg, które teoretycznie powinny zawierać się w granicach klasy sporów określonych w danych porozumieniach jako możliwe do przedkładania Trybunałowi. Także i w tym wypadku wniosek powinien pozwalać na identyfikację sporu, jego stron oraz ścisłe określenie źródła jurysdykcji Trybunału (art. 40 ust. 1 Statutu oraz art. 38 Regulaminu). Lista umów zawierających tego rodzaju sądowe klauzule jest rozbudowana⁴⁴. W wypadku tych klauzul krag potencjalnych stron w postępowaniu jest znany. Teoretycznie wiadomo też, czego może dotyczyć przedmiot sporu⁴⁵. Należy podkreślić,

⁴² MTS rozstrzygnął do tej pory 16 spraw, które zostały mu przedłożone na podstawie dwustronnych umów kompromisowych.

⁴³ Zob. Sh. Roseme, *op. cit.*, s. 14, pkt 64.

⁴⁴ Ich wykaz znajduje się na oficjalnej stronie internetowej Trybunału.

⁴⁵ Zob. G.L. Scott, C.L. Carr, *The ICJ and Compulsory Jurisdiction: The Case for*

Closing the Clause, AJIL 1987, vol. 81, s. 66–68.

że każda strona takiego dwustronnego bądź wielostronnego porozumienia może skorzystać z drogi przewidzianej w klauzuli sądowej, a więc skierować wniosek przeciwko drugiej stronie, chociaż jednocześnie, o ile nic innego nie wynika z treści umowy, zainteresowane państwa w celu przedłożenia sprawy Trybunałowi mogą zawrzeć nowe porozumienie specjalne. Na tym polu jurysdykcja MTS obejmuje także skuteczne klauzule sądowe zawarte w obowiązujących umowach międzynarodowych, przewidujących sądowe kompetencje po stronie STSM, pod warunkiem, że takie porozumienia pozostawały w mocy w momencie wejścia w życie Statutu MTS (art. 37). Szczególnym przypadkiem są umowy międzynarodowe, w których strony z góry godzą się w sposób ogólny na przyjęcie jurysdykcji Trybunału, w związku z chęcią pokojowego rozstrzygnięcia wszelkich pojawiających się między nimi sporów prawnych⁴⁶. Potencjalna skuteczność takiego rozwiązania jest tak silna, że państwa mogą je odczuwać jako zagrożenie idei dobrowolnego sądownictwa; stąd traktaty o takiej charakterystyce spotykają się z oporem państw bądź zainteresowane podmioty dołączają do nich rozbudowane zastrzeżenia⁴⁷. Mimo to klauzule kompromisowe jako takie stanowią podstawowe źródło jurysdykcyjne⁴⁸.

Trybunał może ponadto zyskać jurysdykcję w konkretnej sprawie przez zastosowanie klauzul opcyjnych, które w swej skuteczności wprowadzają pozorowaną obowiązkowość sądownictwa⁴⁹. Artykuł 36 ust. 2 Statutu stanowi, że każde państwo, które jest jego stroną, w dowolnym czasie jest uprawnione do zadeklarowania, że uznaje z mocy prawa i bez konieczności zawarcia dodatkowego porozumienia jurysdykcję Trybunału względem tych państw, które także zaakceptowały skuteczność tej

⁴⁶ Do tej kategorii należy zaliczyć np. Akt generalny z 1928 r. w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych, pakt z Bogoty z 1948 r. czy Europejska konwencja w sprawie pokojowego rozstrzygnięcia sporów z 1957 r.

⁴⁷ J.G. Merrills, *International Dispute Settlement*, Cambridge 2005, s. 128.

⁴⁸ J.I. Charney, *Compromissory Clauses and the Jurisdiction of the International Court of Justice*, AJIL 1987, vol. 81, s. 855 i n.

⁴⁹ Sąd zauważalna niekiedy tendencja do pozostawiania przez państwa poza tym systemem określenia jurysdykcji z możliwością jej szybkiego zawiązania *ad casum*, zob. R.Y. Jennings, *op. cit.*, s. 495.

klauzuli⁵⁰. Przepis uszczegóławia, że chodzi tu o pozyskanie przez MTS jurysdykcji w sporach dotyczących interpretacji jakiegokolwiek traktatu, jakiegokolwiek faktu, którego istnienie stanowiłoby o naruszeniu zobowiązania międzynarodowego, charakteru i zakresu ewentualnego odszkodowania za naruszenie tego rodzaju zobowiązania bądź jakiegokolwiek kwestii prawa międzynarodowego. Szczególnie ten ostatni zakres sprawa, że w praktyce każdy spór prawny może zostać przedłożony Trybunałowi w ramach tego uprawnienia. Skuteczność klauzuli może być jednak bardzo ograniczona, gdyż jej przyjęcie często obwarowane jest różnego rodzaju zastrzeżeniami⁵¹. Statut umożliwia wprowadzanie warunku wzajemności lub określenie skuteczności w konkretnych ramach czasowych (art. 36 ust. 3 Statutu)⁵². Podobnie jak w wypadku klauzul sądowych odsyłających do jurysdykcji STSM, także w wypadku klauzuli opcyjnej powiązanej z tym ostatnim sądem może być ona pod pewnymi warunkami skuteczna w ramach MTS do dzisiaj (art. 36 ust. 5 Statutu)⁵³. Jurysdykcja STSM w ścisłym tego słowa znaczeniu wygasła 18 kwietnia 1946 r.

Następstwa prawne zastosowania jurysdykcji obowiązkowej wpływającej z klauzul opcyjnych oceniane są w różny sposób. Podkreśla się, że z jednej strony zmuszają one państwa pozostające w sporze do poważnych negocjacji w celu uniknięcia ryzyka jego rozstrzygnięcia na forum organu sądowego. Z drugiej jednak strony mogą osłabiać sku-

⁵⁰ Na temat charakteru klauzul opcyjnych widzianych z perspektywy prawa traktatów zob. M. Fitzmaurice, *The Optional Clause System and the Law of Treaties: Issues of Interpretation in Recent Jurisprudence of the International Court of Justice*, AYIL 1999, vol. 20, s. 127 i n.

⁵¹ Rzeczpospolita Polska w swej deklaracji z 25 marca 1996 r. wyłączała z zakresu klauzuli opcyjnej m.in. spory dotyczące terytorium i granic państwowych, spory z zakresu ochrony środowiska czy też związane z zagranicznymi zobowiązaniami państwa i jego długami (*foreign liabilities and debts*). Na temat wcześniejszej deklaracji zob. R. Szafarz, *Poland Accepts the Optional Clause of the ICJ Statute*, AJIL 1991, vol. 85, s. 374–375.

⁵² J. Collier, V. Lowe, *The Settlement of Disputes in International Law*, Oxford 2000, s. 141–151. Zob. również R.Y. Jennings, *op. cit.*, s. 494–495.

⁵³ Jest ona w zasadzie skuteczna jedynie w odniesieniu do pierwotnych członków ONZ, zob. Sh. Rosenne, *op. cit.*, s. 14, pkt 69.

teczność wyroku, w konsekwencji podważać niezbędne do funkcjonowania systemu poczucie praworządności⁵⁴.

Szczególną rolę w sferze jurysdykcji odgrywa instytucja *forum prorogatum*, czyli porozumienia jurysdykcyjnego osiąganego w wyniku następczych zachowań państw⁵⁵. Sam Statut do tej kwestii wyraźnie się nie odnosi. Jednak w art. 38 ust. 2 Regulaminu znajdują się stwierdzenia, które nakazują stronie wnoszącej skargę określenie tak daleko, jak tylko jest to możliwe, zakresu podstaw prawnych jurysdykcji Trybunału w przedkładanej sprawie. Zamyka to drogę do automatycznego odrzucenia wniosku, jeżeli element ten przez wnioskodawcę nie jest prawidłowo wyeksponowany. Tym samym, w konsekwencji, pozwala drugiej stronie po przedłożeniu jej wniosku podmiotu skarżącego na podjęcie określonych działań, które w ostatecznym rozrachunku mogą składać się na postać koniecznej zgody (art. 38 ust. 5 Regulaminu). Chodzi tu o taką postawę, która jednoznacznie wskaże na intencję akceptacji jurysdykcji Trybunału w danych warunkach. Nie jest nią pojawienie się przed Trybunałem w celu stwierdzenia, że sądowi brakuje jurysdykcji w danej sprawie⁵⁶. Natomiast może być odczytane w kategoriach zgody wcześniejsze odniesienie się przez państwo do kwestii merytorycznych sporu przed podniesieniem zarzutu jurysdykcyjnego. Przed skonstatowaniem tej zgody Trybunał nie powinien wciągać sprawy do swej agendy (art. 38 ust. 5 Regulaminu). Wykorzystanie tej pośredniej drogi w celu zarysowania zgody na wszczęcie postępowania może niekiedy stanowić instrument osłabiania pozycji stron na korzyść MTS i *quasi*-obowiązkowej jurysdykcji, jeżeli będzie wymagał tego interes społeczności międzynarodowej, szczególnie gdy odpowiedź drugiej strony nie jest jasna, a Trybunał samodzielnie obiektywizuje jej zamiary, korzystając z uprawnienia do rozstrzygnięcia kwestii własnej jurysdykcji. Instytucja *forum prorogatum* nie stanowi takiego zagrożenia, gdy mimo braku jakiegokolwiek wcześniejszej podstawy jurysdykcyjnej

⁵⁴ G.L. Scott, C.L. Carr, *op. cit.*, s. 55–76, zwł. s. 74–76.

⁵⁵ Szerzej na ten temat S. Yee, *Forum Prorogatum Returns to the International Court of Justice*, LJIL 2003, vol. 16, s. 701 i n.

⁵⁶ Zob. J. Collier, V. Lowe, *op. cit.*, s. 136.

zainteresowane państwo po przekazaniu mu wniosku *post factum* po prostu akceptuje kompetencje MTS⁵⁷.

Pojęcie jurysdykcji Trybunału należy skonstruować z dopuszczalnością skargi (*admissibility*). W swej istocie brak jurysdykcji oznacza, że MTS w ogóle nie może zająć się konkretną sprawą. Natomiast przywołanie zarzutu niedopuszczalności odwołuje się do sytuacji, w której sprawa pod pewnymi warunkami mogła być w przeszłości poddana ocenie sądu, ale z pewnych przyczyn już dalej nie może, bądź też nie może być zaakceptowana w momencie przedłożenia wniosku, ale stan ten mógłby ulec zmianie w przyszłości. Podstawowe przesłanki niedopuszczalności postępowania to chociażby wypowiedzianie się przez państwo w imieniu nie swoich obywateli, niewyczerpanie wewnątrz krajowej drogi odwoławczej (*local remedies*), hipotetyczny charakter sporu, utrata przez spór jego przedmiotowego charakteru (*moot*), brak interesu prawnego w podnoszonej przez podmiot sprawie, występujący interes państwa trzeciego, niebędącego stroną w postępowaniu⁵⁸.

Ponadto, jak podniesiono już wcześniej, skarga musi mieć za swój przedmiot spór o charakterze prawnym (*justiciable disputes*). W praktyce oznacza to jednak, że każde uzgodnione przez dwa państwa przedłożenie sporu Trybunałowi sprawia, że spór międzynarodowy *prima facie* staje się prawnym i odpada możliwość jego automatycznego odrzucenia w momencie badania jurysdykcji. Statut MTS odwołuje się na przykład do kwestii związanych z interpretacją i stosowaniem umów międzynarodowych, jednak ostatecznie przywołuje możliwość wypowiedzenia się w każdej kwestii prawa międzynarodowego. Wątpliwości związane z dopuszczalnością skargi mogą narastać szczególnie w sytuacji, gdy druga strona podnosi związane z tym zarzuty procesowe, mające zablokować wszczęcie postępowania w fazie jurysdykcyjnej.

Niekiedy MTS w związku z charakterem kierowanych do niego wniosków musi rozstrzygnąć kwestię własnej jurysdykcji jeszcze przed formalnym rozpatrzeniem ewentualnych zarzutów z tym związanych. Konieczność ustosunkowania się do wniosku w sprawie zarządzenia

⁵⁷ Na przykład w sporze między Dżibuti a Francją (*Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters*, wyrok z 4 czerwca 2008 r.) – swobodna akceptacja wniosku Dżibuti przez Francję.

⁵⁸ Zob. J. Collier, V. Lowe, *op. cit.*, s. 155–162.

środka tymczasowego (*provisional measures*) wymaga jedynie ustalenia, czy Trybunał dysponuje w danej sprawie jurysdykcją *prima facie*. Innymi słowy, chodzi o zbadanie, czy przywoływane przez wnioskodawcę podstawy jurysdykcyjne rzeczywiście, merytorycznego rozstrzygnięcia pozwalają w płaszczyźnie *prima facie* w warunkach danej sprawy na skonstatowanie kompetencji Trybunału, która na tym etapie postępowania otwiera mu drogę do zarządzenia środka tymczasowego⁵⁹. Ewentualne odrzucenie przedmiotowego wniosku w żaden sposób nie wpływa na późniejszą ocenę jurysdykcji, dopuszczalności skargi czy merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy⁶⁰.

W wypadku procedury doradczej podstawowe jest złożenie wniosku przez kompetentny organ ONZ bądź uprawnioną do tego organizację międzynarodową. Do Trybunału pytanie formalnie kieruje Sekretarz Generalny ONZ. O tym, czy żądanie wydania opinii doradczej jest zgodne z prawem, rozstrzyga Trybunał. Wniosek powinien dotyczyć zagadnienia prawnego, co teoretycznie wyklucza problemy ściśle polityczne⁶¹. Zgromadzenie Ogólne⁶² lub Rada Bezpieczeń-

⁵⁹ *Ibidem*, s. 170: „Possibility” or “prima facie” test. [...] There must be an instrument which prima facie confers jurisdiction on the Court and which contains no reservation which obviously excludes the dispute from that jurisdiction”. Zob. też P. Palchetti, *The Power of the International Court of Justice to Indicate Provisional Measures to Prevent the Aggravation of a Dispute*, LJIL 2008, vol. 21, s. 630–634.

⁶⁰ Zob. Sh. Rosemne, *Provisional Measures in International Law*, Oxford 2005, s. 121–123; też J. I. Chartney, *op. cit.*, s. 861–862.

⁶¹ J. Collier, V. Lowe, *op. cit.*, s. 185. Zob. też M. Pomerance, *The ICJ's Advisory Jurisdiction and the Crumbling Wall between the Political and Judicial*, AJIL 2005, vol. 99, s. 26–42.

⁶² Większość opinii doradczych została wydana na wniosek właśnie tego organu, m.in. w tak ważnych sprawach jak: *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*; *International Status of South West Africa*; *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*; *Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter)*; *Western Sahara*; *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*; *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. Ostatni wniosek dotyczy deklaracji niepodległości Kosowa (*Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo (Request for Advisory Opinion)*).

stwa⁶³ mogą zwrócić się z pytaniem dotyczącym każdej kwestii prawnej, natomiast pozostałe organy⁶⁴ oraz organizacje wyspecjalizowane za zgodą Zgromadzenia Ogólnego w sprawach natury prawnej, które wiążą się z ich działalnością⁶⁵. Takim uprawnieniem nie dysponują państwa. Niekiedy na tle jurysdykcji MTS w sprawach opinii doradczych pojawiają się wątpliwości, czy kwestia prawna, której dotyczy pytanie, nie jest równocześnie przedmiotem sporu między państwami. Nie jest to jednak podstawa do odrzucenia wniosku, szczególnie jeśli spór nie dotyczy meritum przedkładanej kwestii prawnej⁶⁶.

IV. Procedura

Kwestie związane z postępowaniem przed Trybunałem wyczerpują w znacznych zakresach materię Statutu, Regulaminu oraz formułowanych przez MTS praktycznych wskazówek (*Practice Directions*). Strony mogą ponadto zaproponować Trybunałowi rozwinięcie treści zawartych w regulaminie o dalsze elementy proceduralne.

Postępowanie przed MTS uwzględnia podstawową zasadę równości stron. Jest to prosta konsekwencja suwerennej równości państw oraz dobrowolnego sądownictwa międzynarodowego. W następstwie tego

⁶³ Organ ten zwrócił się z wnioskiem w sprawie *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*.

⁶⁴ Rada Ekonomiczna i Społeczna oraz Rada Powiernicza. Ta pierwsza zwróciła się z dwoma pytaniami (*Applicability of Article VI, Section 22, of the Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations; Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights*).

⁶⁵ ILO, FAO, UNESCO, WHO (odrzucone żądanie w sprawie *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflicts*), IBRD, IFC, IDA, IMF, ICAO, ITU, IFAD, WMO, IMO, WIPO, UNIDO, IAEA.

⁶⁶ Wniosek wyphywający ze sprawy dotyczącej traktatów pokojowych (*Peace Treaties*, ICJ Reports 1950, s. 65) na tle sprawy Wschodniej Karelii rozpatrywanej przez STSM (PCIJ, Ser. B, No. 5 (1923)). Zob. J. Collier, V. Lowe, *op. cit.*, s. 184-185. Artykuł 68 Statutu stanowi, że realizując swe funkcje doradcze, MTS sięga także do postanowień statutu, które dotyczą spraw spornych. Czyni tak w granicach, w jakich uznaje, że stosowne przepisy mogą znaleźć przedmiotowe zastosowanie.

każda ze stron zyskuje równe szanse uczestnictwa w poszczególnych fazach postępowania, zarówno w części pisemnej, jak i ustnej⁶⁷.

Formalne wszczęcie postępowania w zgodzie z art. 40 Statutu oznacza włączenie sprawy do zakresu rozpatrywanych sporów (*General List*). Jej skreślenie wymaga decyzji Trybunału. Dokument inicjujący postępowanie (jednostronny wniosek lub uzgodnione porozumienie) powinien wskazywać strony, przedmiot sporu oraz nazwisko przedstawiciela państwa (*agent*).

W fazie pisemnej strony w formule memoriału, kontrmemoriału oraz ewentualnie repliki i dupliki odnoszą się do wszystkich konstytutywnych elementów swojego stanowiska, zarówno w zakresie roszczeń, jurysdykcji, stanu faktycznego, jak i odpowiedniej argumentacji. W swych przedłożeniach strony wyraźnie powinny formułować własne żądania, bez niepotrzebnego mnożenia wątków. Wszelkie dowody powinny być przedkładane w formie pisemnej. Ich włączeniu przez Trybunał do postępowania może jednak sprzeciwić się druga strona. W zależności od sposobu skierowania sprawy do Trybunału faza pisemna może przyjmując postać równoległego bądź następczego przedkładania dokumentów. Po zakończeniu tej części postępowania MTS przechodzi do fazy ustnej (*oral pleadings*), która jest obowiązkowym elementem procedury po stronie Trybunału⁶⁸. Strony mogą jednak doprowadzić do zgodnego jej pominięcia. Postępowanie ustne jest jawne, chociaż zarówno Trybunał, jak i strony mogą doprowadzić do jego utajnienia. Także w wypadku tej fazy postępowania państwa zachęcane są do zwiększonego prezentowania swoich stanowisk.

W trakcie fazy ustnej strony przedstawiają kolejno swoje stanowiska. Państwa mogą w tym czasie powoływać świadków, chociaż rzadko korzystają z tego uprawnienia⁶⁹. Konstrukcja przesłuchania prowadzi

⁶⁷ Oczekiwanie stron związane z poszczególnymi terminami zasadniczo są przez Trybunał spełniane. Zob. L. Gross, *The Time Element in the Contentious Proceedings in the International Court of Justice*, AJIL 1969, vol. 63, s. 74-84.

⁶⁸ Wymóg ten nie pojawia się w wypadku postępowania przed izbami sądowymi (art. 92 ust. 3 Regulaminu).

⁶⁹ Podkreśla się, że postawa Trybunału w sferze dowodowej powinna być niekiedy bardziej aktywna w celu ukierunkowania stron postępowania. Istotną rolę mogą odgrywać wskazówki dotyczące ciężaru dowodowego, dopuszczalności określonych dowodów czy akceptacji ustaleń organów zewnętrznych, zob. R. Teitelbaum, *Recent*

zarówno do ustalenia stanu faktycznego, jak i rozstrzygnięć w obrębie prawa bez możliwości odwołania. Obie fazy postępowania traktowane są przez Trybunał równoważnie⁷⁰. Gdy jedno z państw nie podejmie obrony, druga strona w zgodzie z art. 53 Statutu może zwrócić się do Trybunału o rozstrzygnięcie sprawy na swoją korzyść w trybie jawnym. Jednak MTS musi wówczas zbadać istnienie podstawy jurysdykcyjnej oraz zasadność merytorycznego żądania⁷¹.

Postępowanie przyjmuje postać uporządkowaną szczególnie wówczas, gdy państwa przedkładają sprawę mocą uzgodnionego porozumienia. W przeciwnym razie całość procedury może się znacznie wydłużyć z modyfikacjami w obrębie poszczególnych jej elementów. W konsekwencji zachodzi niekiedy konieczność rozwinięcia postępowania o fazę rozstrzygania o zarządzeniu środków tymczasowych (*provisional measures*) – art. 41 Statutu, o dopuszczeniu interwencji (art. 62 i 63 Statutu), o dopuszczalności powództw wzajemnych (art. 80 Regulaminu) czy wreszcie kwestie związane ze wstępnymi zarzutami dotyczącymi braku jurysdykcji i niedopuszczalności skargi (art. 36 ust. 6 Statutu)⁷². Podstawy jurysdykcji Trybunału we wszystkich tych incydentalnych postępowaniach, jak również szczegółowe przesłanki ich wszczęcia zawarte są w Statucie bądź Regulaminie. Odrębna zgoda stron nie jest zatem wymagana.

Podział na fazy postępowania może odgrywać istotną rolę w sferze sporów jurysdykcyjnych. Jeżeli strona pozywana chciałaby bowiem podnieść zarzuty jurysdykcyjne, musi to uczynić przed datą wpłynięcia kontrmemoriału.

Fact-Finding Developments at the International Court of Justice, LPICT 2007, vol. 6, s. 157–158.

⁷⁰ R.Y. Jennings, *op. cit.*, s. 497.

⁷¹ Na temat implikacji proceduralnych związanych z niestawiennictwem jednej ze stron (spór między Nikaragwą a Stanami Zjednoczonymi – 1986) zob. Th.M. Franck, *Some Observations on the ICJ's Procedural and Substantive Innovations*, AJIL 1987, vol. 81, s. 116–118.

⁷² Procedura związana z zarządzeniem środka tymczasowego: art. 73–78 Statutu; kwestie dotyczące badania jurysdykcji: art. 79 Regulaminu; interwencja w postępowaniu: art. 80–86 Regulaminu; powództwa wzajemne: art. 80 Regulaminu.

Po zakończeniu części ustnej postępowania sędziowie przystępują do narady prowadzącej do sformułowania wyroku (art. 54 Statutu)⁷³. Propozycję wyroku formuluje jeden bądź dwóch sędziów. Poddawany jest on analizie oraz ewentualnie modyfikacji w trakcie narady sędziów. Formalnie wyrok odczytywany jest na posiedzeniu jawnym (art. 58 Statutu). Każdy z sędziów ma prawo dołączenia do wyroku deklaracji, opinii odrębnej bądź indywidualnej. W ten sposób sędziowie sygnalizują różnice w sposobie rozumowania oraz odmiennosc wniosków. Sformułowanie opinii odrębnej (*dissenting opinion*) oznacza sprzeciw wobec zapadłej sentencji. Z kolei zdanie indywidualne (*separate opinion*) sygnalizuje opór sędziego wobec uzasadnienia⁷⁴. Metoda ta w swym praktycznym zastosowaniu może prowadzić do nadania rozstrzygnięciu dynamicznego charakteru, jednak kosztem jego jednoznaczności⁷⁵. Z punktu widzenia rozwoju prawa międzynarodowego dołączane do wyroku opinie sędziowskie odgrywają bardzo istotną rolę⁷⁶. Często formułowane są na wyższym poziomie prawniczej precyzji, niż dzieje się to w wypadku orzeczenia, w którym do uzyskania niezbędnej wiążącości często musi dochodzić do kompromisowego spłaszczenia całego toku rozumowania.

Reżim językowy postępowania związany jest z dwoma podstawowymi językami. Wszelkie dokumenty tłumaczone są na język francuski bądź angielski (art. 39 Statutu). Strony zgodnie mogą wybrać jeden z tych języków do określonej sprawy. Istnieje także możliwość posługiwania się trzecim językiem, jednak wówczas zainteresowane państwo musi zapewnić odpowiednie tłumaczenia.

⁷³ Zob. K.J. Keith, *The International Court of Justice: Primus inter Pares*, IOLR 2008, vol. 5, s. 21–22.

⁷⁴ Niekiedy to rozróżnienie w praktyce może być trudne do zarysowania, R. Y. Jennings, *op. cit.*, s. 498.

⁷⁵ Taką jednoznaczność zyskuje np. wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. W hipotetycznym ujęciu niekiedy niewielka liczba sędziów MTS będzie rozstrzygała w pełnym zakresie spór co do meritum, jeżeli większość z nich skorzysta z możliwości wypowiedzi na poziomie opinii odrębnych bądź indywidualnych.

⁷⁶ Zob. R. Y. Jennings, *op. cit.*, s. 498–499.

V. Rozstrzygnięcia

MTS w zakresie jurysdykcji spornej rozstrzyga zawisłe przed nim spory na drodze wyroku (*judgment*). Oprócz tego do podstawowego instrumentarium kształtowania pozycji stron w postępowaniu należy zarządzenie (*order*). Niezależnie od tego występują jeszcze opinie doradcze (*advisory opinion*). Wyrok wydawany jest w imieniu całego Trybunału, mimo że istnieje jeszcze możliwość zgłaszania przez sędziów opinii odrębnych czy indywidualnych. Statut charakteryzuje elementy formalne, jakie wyrok musi spełniać. Należy do nich: zamieszczenie daty podjęcia decyzji, nazwiska sędziów rozstrzygających sprawę wraz z określeniem uzyskanej większości, określenie stron w postępowaniu, nazwiska przedstawicieli państw, ich doradców, adwokatów, streszczenie postępowania, żądania stron, opis stanu faktycznego, odwołania do sfery prawa, część zawierająca sentencję, niekiedy decyzja o kosztach, wskazanie autentycznego tekstu wyroku⁷⁷.

Zapadły wyrok wywołuje skutek *res iudicata*. Artykuł 59 Statutu stwierdza, że wyrok wiąże strony postępowania w danej sprawie. Nie ma zatem od niego możliwości instancyjnego odwołania. Karta ONZ w art. 94 stanowi, że każde państwo, które jest stroną w postępowaniu, podejmuje działania mające na celu wypełnienie skierowanego doń wyroku (*undertakes to comply with the decision*)⁷⁸. Istnieje natomiast formalna droga do przeprowadzenia wykładni wyroku. Strona bądź strony domagające się jego interpretacji muszą przekonać Trybunał, że istnieje spór na tle rozumienia wydanego wcześniej wyroku (art. 98 Regulaminu). MTS rozstrzyga o dopuszczalności wniosku również w formie wyroku. W ten sposób otwiera postępowanie, które powinno ostatecznie prowadzić do objaśnienia wyrażeń i związanego z nimi normatywnego sensu wcześniejszego merytorycznego rozstrzygnięcia przez wydanie kolejnego wyroku mającego za swój przedmiot interpretację. Nie jest to zatem instrument modyfikowania zapadłych już orzeczeń.

⁷⁷ Artykuły 55–58 Statutu; 95 ust. 1 Regulaminu.

⁷⁸ W ten sposób otwiera się pole do rozważań nad bezpośrednią skutecznością wyroków MTS w wewnętrznym porządku prawnym. Zob. sprawę United States Supreme Court: *Medellin v. Texas*, ILM 2008, vol. 47, s. 281 i n.

Mimo braku instancyjnego postępowania, Statut MTS przewiduje możliwość rewizji wyroku. Artykuł 61 określa w sposób ścisły, i taka też jest wykładnia tego przepisu, że podstawą takiego postępowania jest odkrycie przez jedną ze stron w sposób niezawiniony nowych faktów nieznanych również Trybunałowi, które mają istotne znaczenie dla merytorycznego rozstrzygnięcia sporu. Wniosek taki powinien pojawić się nie później niż 6 miesięcy od odkrycia nowych okoliczności sprawy i 10 lat od wydania wyroku.

Zarówno w wypadku postępowania w sprawie wykładni, jak i rewizji wyroku kolejne rozstrzygnięcia zapadają przed tymi samymi instancjami, które formułowały wcześniejsze orzeczenia. Zatem jeżeli spór rozpatrywała izba sądowa, kompetencja do rozstrzygnięcia o dopuszczalności wniosku ponownie należy do izby sądowej.

O ile w wypadku wykładni wyroku chodzi jedynie z definicji o rozwianie wątpliwości związanych z sentencją wyroku, a szczególnie z próbą jej praktycznego zastosowania, o tyle w wypadku rewizji nowe okoliczności faktyczne mogą teoretycznie przekładać się na przekształcenia w obrębie praw i obowiązków stron. W rozumowaniu tym należy uwzględnić dwa podstawowe czynniki. Pierwszy, z punktu widzenia interesu spofeczności międzynarodowej jako całości, nakazuje objąć formułą rzeczy osądzonej każdy wyrok Trybunału, drugi z kolei łączy się z oczekiwaniami, że za zamkniętą należy uznać dopiero tę sprawę, która kończy się słusznym, sprawiedliwym rozstrzygnięciem.

Skuteczność ostatecznych wyroków Trybunału jest względnie wysoka i utrzymuje się na stałym poziomie⁷⁹. Podnoszone są niekiedy głosy, że wzmocnieniu efektywności rozstrzygnięć MTS dobrze służyłoby pewne dostosowanie instytucjonalne⁸⁰. Ale podkreśla się, że skuteczność wyroków jest szczególnie zagrożona, jeżeli sprawa trafia do MTS w ramach jurysdykcji obowiązkowej (art. 36 ust. 2 Statutu)⁸¹.

⁷⁹ W zależności od metody badania skuteczność wyroków oscyluje między 60 a 80%, zob. C. Paulson, *Compliance with Final Judgments of the International Court of Justice since 1987*, AJIL 2004, vol. 98, s. 460–461. Szerzej na temat efektywności wyroków MTS C. Schulte, *Compliance with Decisions of the International Court of Justice*, Oxford 2004.

⁸⁰ C. Paulson, *op. cit.*, s. 461.

⁸¹ M.W. Janis, *Somber Reflections on the Compulsory Jurisdiction of the International Court*, AJIL 1987, vol. 81, s. 144–146.

Drugą podstawową kategorię orzeczeń stanowią zarządzenia. Są one wydawane przez Trybunał w toku postępowania w celu jego porządkowania. Artykuł 48 Statutu odsyła do tej kompetencji w kontekście rozstrzygnięcia (*decide*) o formie i czasie przedkładania przez stronę swych argumentacji oraz w związku z kwestiami dowodowymi. Instytucja zarządzenia powiązana jest również z zarządzaniem środków tymczasowych czy rozstrzygnięciem o zasadności powództw wzajemnych lub podziale kosztów. Akty te należy uznać za wiążące w ramach toczącego się postępowania. Źródło tej konstatacji tkwi w interpretacji art. 59 Statutu, który posługuje się terminem „decyzja Trybunału” zamiast węższego sformułowania „wyrok Trybunału”. Ponadto, należy przyjąć, że reguły wykładni celowościowej pozwalają z pewnością na wywiedzenie ze zgody stron na przedłożenie Trybunałowi sprawy do rozstrzygnięcia wiążącego charakteru tych zarządzeń, które ze swej istoty wspierają wewnętrzną organizację postępowania. Pewne kontrowersje z uwagi na treść związane są z mocą prawną zarządzeń o zastosowaniu środków tymczasowych. Przyjmuje się, że nie są to jedynie zalecenia⁸². Wiążą one państwa, do których są skierowane. Niezastosowanie środka tymczasowego rodzi odpowiedzialność międzynarodowoprawną⁸³. W komentarzu do Statutu MTS podkreśla się, że analiza prac przygotowawczych wspierałaby raczej tezę, że spośród rozstrzygnięć Trybunału bezspornie wiążące są tylko wyroki. Jednak praktyka MTS zmierza w stronę poszerzenia tego zakresu⁸⁴.

W wypadku opinii doradczych ich bezpośrednią moc prawną trudno określić mianem wiążącej. Dopiero reakcja na ich podstawie podmiotu wnioskującego poprzez własne kompetencje może nadać sformułowanemu opinii doradczej ściślejszy walor normatywny. Oprócz tego, oczywiście, rozważania sędziów zawarte w opiniach doradczych oddziałują w sposób pośredni na stan rozwoju prawa międzynarodowego z uwagi na autorytet judykatury⁸⁵.

⁸² Sh. Rosenne, *Provisional...*, s. 34–40, 224–225.

⁸³ *Idem*, *International Court...*, s. 19, pkt 87.

⁸⁴ *The Statute of the International Court...*, s. 162–163 (Oellers-Frahm, Article 94 UN Charter).

⁸⁵ Zob. M. Pomerance, *op. cit.*, s. 36–40.

Na tle rozważań na temat wiążącego charakteru orzeczeń MTS pojawia się niekiedy kwestia dopuszczalności wyrażania w ramach przyznanej sobie jurysdykcji przedmiotowych zaleceń bądź zajmowania stanowiska w określonych sprawach poza formułą sądowego rozstrzygnięcia. Występują tu dwa podstawowe stanowiska. Pierwsze zakłada, że w obszarze jurysdykcji spornej zgoda państw na wszczęcie postępowania pozwała także na kierowanie do nich określonych zaleceń (*recommendations or expressions of concern*)⁸⁶. Drugie wychodzi z założenia, że zgoda i związane z nią następstwa prawne powinny być interpretowane ściśle oraz że sięganie przez MTS po formułę zaleceń jest pustym gestem nieprzystającym zasadniczemu organowi sądowemu Narodów Zjednoczonych⁸⁷.

Jeżeli MTS wypełnia funkcje właściwe stałemu sądowi międzynarodowemu, nie budzi wątpliwości konstrukcja, w której co do zasady przychodzi Trybunałowi podejmować wszelkie rozstrzygnięcia na podstawie prawa międzynarodowego. Przywoływany często w tym kontekście artykuł 38 ust. 1 Statutu nie pozostawia wątpliwości, że wszelkie wymienione w nim elementy bezpośrednio bądź pośrednio służą zaczerpieniu całego toku sędziowskiego rozumowania prowadzącego do ostatecznego rozstrzygnięcia sporu o normę prawną. Jednak jej źródła oraz sens zmieniają się wraz ze zmianami w sposobie pojmowania prawa międzynarodowego jako takiego i jego poszczególnych fundamentów⁸⁸. Sąd wyszczególnienie w Statucie umów międzynarodowych, zwyczajów czy ogólnych zasad prawa nie stoi na przeszkodzie, aby również na przykład prawotwórcze uchwały organizacji międzynarodowych włączyć do zakresu podstaw wyrokowania. Oczywiście, zdanie sędziowskiej większości w warunkach poszczególnych spraw decydujące jest dla tego rozumienia formalnych źródeł prawa⁸⁹. Mowa jest tu wręcz niekiedy o uwzględnianiu aspektu praktycznego, dyktowanego okolicznościami

⁸⁶ Zob. J. D'Asprement, *The Recommendations Made by the International Court of Justice*, ICLQ 2007, vol. 56, s. 198.

⁸⁷ Zob. H. Thirlway, *The Recommendations Made by the International Court of Justice: A Sceptical View*, ICLQ 2009, vol. 58, s. 151–162.

⁸⁸ Zob. Th.M. Franck, *op. cit.*, s. 118–119.

⁸⁹ Zob. też G.A. Christenson, *The World Court and Jus Cogens*, AJIL 1987, vol. 81, s. 93–101.

sprawy (*expediency*)⁹⁰ czy sędziowskim aktywizmem, ale również postawie samoograniczenia się⁹¹.

Sądowa droga rozstrzygania sporu na podstawie prawa nie wyklucza jednak przed MTS możliwości uplastycznienia oczekiwanych podstaw wyrokowania. Jeżeli nadrzędnym celem postępowania jest pokojowe rozstrzygnięcie sporu jako takiego, to nie dziwi z tej perspektywy włączenie do tego zakresu reguł dobra i słuszności (*ex aequo et bono*), które wykraczają poza formalne granice prawa. Ale jednak sięgnięcie przez MTS do tej formuły wymaga każdorazowej zgody stron w postępowaniu (art. 38 ust. 2 Statutu), co do tej pory nie miało jeszcze miejsca. Ponadto, zasada słuszności w znacznym stopniu, jeżeli nie w całości, wchodzi do zakresu ogólnych zasad prawa, o których jest mowa w ust. 1 pod literą c, co sprawia, że pole teoretycznej skuteczności ustępu drugiego także i z tego powodu znacznie się zawęża⁹².

VI. Finansowanie

Stopień i zakresy finansowania działalności MTS określa Zgromadzenie Ogólne ONZ (art. 33 Statutu) w ramach procedury budżetowej (art. 17 i 18 Karty ONZ). Tym samym państwa członkowskie wspólnie finansują funkcjonowanie MTS w tych samych proporcjach, jakie

⁹⁰ M. Bedjaoui, *Expediency in the Decisions of the International Court of Justice*, BYIL 2000, vol. 71, s. 26: "The circumstances of the case will therefore prompt it to add a more or less discreet note of expediency whenever legality so permits". Zob. też A. Orakhelashvili, *The International Court and "Its Freedom to Select the Ground upon which It Will Base Its Judgment"*, ICLQ 2007, vol. 56, s. 171 i n.

⁹¹ Zob. E. McWhinney, *The International Court of Justice and International Law-Making: The Judicial Activism/Self-Restraint Antinomy*, ChJIL 2006, vol. 5, s. 3 i n. (zwl. 12–13).

⁹² Por. Sh. Roseme, *International Court...*, s. 22, pkt 103. Sh. Roseme sugeruje, że te zakresy są rozdzielne. Czym innym w tym ujęciu jest zasada słuszności (*equity*), a czym innym reguły dobra i słuszności z ustępu drugiego art. 38 Statutu. Celem zastosowania tych ostatnich miałyby być zmiana istniejącej sytuacji prawnej w związku z potrzebą rozstrzygnięcia konkretnego zawisłego sporu. Otwiera to oczywiście pole do rozważań nad miejscem i rolą zasady słuszności jako normy prawnej w granicach międzynarodowego porządku prawnego.

znajdują zastosowanie w odniesieniu do całej organizacji⁹³. Wszelkie dochody Trybunału traktowane są jako przychody ONZ. Projekt budżetu przygotowuje bezpośrednio Sekretariat Trybunału. Istnieje jednak możliwość dokonania dodatkowych uzgodnień ponad poziom ustalony w budżecie w wypadku zaistnienia nieprzewidzianych wydatków⁹⁴. Jest to szczególnie istotne w funkcjonowaniu organu o kompetencjach sądowych, gdyż rozstrzygnięcie sporu przed MTS jest zjawiskiem dynamicznym, składającym się z wielu potencjalnych elementów, które mogą być wdrażane w zależności od reakcji zainteresowanych stron. Budżet na lata 2008–2009 został ustalony na poziomie 41 200 400 dolarów amerykańskich, z czego ponad 9 milionów to wydatki związane bezpośrednio z sędziami Trybunału, ponad 26 milionów to koszty funkcjonowania Sekretariatu oraz ponad 5 milionów przeznaczonych na programy technicznego wsparcia funkcjonowania Trybunału (tłumaczenia, druk materiałów, analiza danych itp.)⁹⁵.

Podmiotem odpowiedzialnym za wykonanie budżetu i zaciąganie związanych z nim zobowiązań jest sekretarz Trybunału.

Poza formalnym budżetem Trybunału funkcjonuje jeszcze od 1989 r. specjalny fundusz wspierania państw zainteresowanych rozstrzygnięciem sporów przed MTS⁹⁶. Zarządza nim Sekretarz Generalny ONZ. Składają się nań wpłaty pochodzące od państw członkowskich, międzynarodowych organizacji rządowych i pozarządowych, osób fizycznych i prawnych. Wsparcie ze środków funduszu podlega ograniczeniom *ratione personae* oraz *ratione materiae*. Uprawnione są do tego państwa mogące uzyskać status strony w postępowaniu przed MTS, o ile przedłożą Trybunałowi sprawę za pośrednictwem umowy kompromisowej⁹⁷.

⁹³ Zob. na temat finansowania sądowej drogi rozstrzygania sporów międzynarodowych C.P.R. Romano, *The Price of International Justice*, LPICT 2005, vol. 4, s. 281 i n.

⁹⁴ Sh. Roseme, *International Court...*, s. 11, pkt 51.

⁹⁵ Report of the International Court of Justice (2008), s. 51–52, pkt 234.

⁹⁶ *Secretary-General Trust Fund to Assist States in the Settlement of Disputes through the International Court of Justice*.

⁹⁷ Szerzej na temat tego mechanizmu zob. P.H.F. Bekker, *International Legal Aid in Practice: The ICJ Trust Fund*, AJIL 1993, vol. 87, s. 659–668.

VII. Podsumowanie

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości to jedyny sąd międzynarodowy w ścisłym sensie o powszechnym charakterze z ogólną jurysdykcją. Ta cecha determinuje rolę Trybunału w obrębie społeczności międzynarodowej. Z tego założenia wypływa kilka podstawowych konsekwencji.

Jak pisze Shabtai Rosenne, jakkolwiek sąd czy trybunał międzynarodowy naraziłby się na utratę prestiżu i zaufania, gdyby nie zważał na rozstrzygnięcia MTS⁹⁸. Nie oznacza to jednak, że w prawie międzynarodowym w obszarze judykatury i składających się nań organów wykształciła się jakaś formalna hierarchia⁹⁹. Niekiedy podnoszona jest potrzeba refleksji nad tą kwestią. Pojawiają się głosy wskazujące wręcz na konieczność wprowadzenia takiego wewnętrznego uporządkowania w sądowym systemie rozstrzygania sporów międzynarodowych z podkreśleniem dominującej roli MTS¹⁰⁰ bądź też wykorzystania w tym celu już istniejących instrumentów prawnych w postaci odpowiednich dyrektyw wykładni czy hierarchii norm¹⁰¹. Multiplikacja sądów międzynarodowych wraz z ryzykiem pojawienia się podwójnych standardów determinuje poszukiwania nowego miejsca dla Trybunału zarówno w ramach ONZ, jak i całej ewoluującej społeczności międzynarodowej¹⁰². Łączy się z tym potrzeba ponownego zdefiniowania charakteru MTS jako „sądniczego organu sądowego”¹⁰³. W polu ewentualnych zmian czy prze-

⁹⁸ Sh. Rosenne, *International Court...*, s. 6, pkt 20.

⁹⁹ Zob. T. Treves, *Conflicts between the International Tribunal for the Law of the Sea and the International Court of Justice*, ILP 1999, vol. 31, s. 809 i n.

¹⁰⁰ Sędzia S. Schwebel w swym wystąpieniu przed Zgromadzeniem Ogólnym w związku z prezentacją raportu na temat prac Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w okresie od 1 sierpnia 1998 do 31 lipca 1999 r. (26 października 1999 r.). Zob. R. Higgins, *A Babel of Judicial Voices? Ruminations from the Bench*, ICLQ 2006, vol. 55, s. 798–800.

¹⁰¹ R. Higgins, *op. cit.*, s. 800–803.

¹⁰² Zob. W. Czaplinski, *Multiplikacja sądów międzynarodowych – szansa czy zagrożenie dla jednoci prawa międzynarodowego*, [w:] *Rozwój prawa międzynarodowego – jedność czy fragmentacja?*, pod red. J. Kolasy, A. Kozłowskiego, Wrocław 2007, s. 88–97.

¹⁰³ Zob. T. Melescanu, *The International Court of Justice in the New Global Context*, Euro-Atlantic Studies, s. 62–64; *Reforming the United Nations: What About the*

kwestii można sytuować problem umocnienia konstytucyjnej w rozumieniu prawa międzynarodowego roli Trybunału, poprzez akceptację jego funkcji w objaśnianiu podstawowych zasad, które rządzą międzynarodowym porządkiem prawnym¹⁰⁴. Niekiedy łączone jest to z potrzebą uwzględniania w toku rozstrzygania konkretnych sporów także interesu całej wspólnoty, do której należą państwa¹⁰⁵. Temu samemu celowi miałyby służyć poszerzenie kręgu podmiotów uprawnionych do złożenia wniosku o wydanie opinii doradczej o dalsze międzynarodowe organizacje rządowe i pozarządowe¹⁰⁶ czy wręcz poszczególne państwa przy jednoczesnym wprowadzeniu zabezpieczeń instytucjonalnych, które pozwałyby na odrzucenie mało istotnych kwestii¹⁰⁷. Wzmocnienie centralnej roli MTS można by także uzyskać przez poszerzenie zakresu jurysdykcji spornej w następstwie przypisania zdolności procesowej kolejnym podmiotom, w tym nawet osobom fizycznym lub prawnym, czy wprowadzenie instytucji na kształt pytań prejudycjalnych ze strony innych sądów międzynarodowych i krajowych¹⁰⁸.

International Court of Justice (ABILA) Committee on Intergovernmental Settlement of Disputes, ChJIL 2006, vol. 5, s. 39 i n.; S. Yee, *Notes on the International Court of Justice (Part 2): Reform Proposals Regarding the International Court of Justice – A Preliminary Report for the International Law Association Study Group on United Nations Reform*, ChJIL 2009, vol. 8, s. 181 i n.

¹⁰⁴ Wysitek ten może być niekiedy utożsamiany na przykładzie konkretnych orzeczeń wręcz z rozwojem prawa międzynarodowego, zob. R. Falk, *The World's Court Achievement*, AJIL 1987, vol. 81, s. 108 i n.

¹⁰⁵ M. Benzing, *Community Interests in the Procedure of International Courts and Tribunals*, LPICT 2006, vol. 5, s. 406–408.

¹⁰⁶ W wypadku tego rodzaju organizacji byłoby to znaczne poszerzenie ich kompetencji w postępowaniu przed MTS, wykraczające daleko poza dotychczasową formułę *amicorum curiae*; na temat tej instytucji zob. D. Shelton, *The Participation of Nongovernmental Organizations in International Judicial Proceedings*, AJIL 1994, vol. 88, s. 619–628.

¹⁰⁷ T. Melescanu, *op. cit.*, s. 62.

¹⁰⁸ *Ibidem*. Na temat zależności między sądami krajowymi a MTS w płaszczyźnie funkcji doradczej zob. J.M. Goldklang, *House Approves Proposal Permitting ICJ to Advise Domestic Courts*, AJIL 1983, vol. 77, s. 338–340.

Literatura

- Bejaoui M., *Expediency in the Decisions of the International Court of Justice*, BYIL 2000, vol. 71.
- Bekker P.H.F., *International Legal Aid in Practice: The ICJ Trust Fund*, AJIL 1993, vol. 87.
- Benzing M., *Community Interests in the Procedure of International Courts and Tribunals*, LPICT 2006, vol. 5.
- Charney J.I., *Compromissory Clauses and the Jurisdiction of the International Court of Justice*, AJIL 1987, vol. 81.
- Christenson G.A., *The World Court and Jus Cogens*, AJIL 1987, vol. 81.
- Collier J., Lowe V., *The Settlement of Disputes in International Law*, Oxford 2000.
- Czapliński W., *Multiplikacja sądów międzynarodowych – szansa czy zagrożenie dla jedności prawa międzynarodowego*, [w:] *Rozwój prawa międzynarodowego – jedność czy fragmentacja?*, pod red. J. Kolasy, A. Kozłowskiego, Wrocław 2007.
- D'Asprement J., *The Recommendations Made by the International Court of Justice*, ICLQ 2007, vol. 56.
- Falk R., *The World's Court Achievement*, AJIL 1987, vol. 81.
- Fitzmaurice M., *The Optional Clause System and the Law of Treaties: Issues of Interpretation in Recent Jurisprudence of the International Court of Justice*, AYIL 1999, vol. 20.
- Franck Th.M., *Some Observations on the ICJ's Procedural and Substantive Innovations*, AJIL 1987, vol. 81.
- Goldklang J.M., *House Approves Proposal Permitting ICJ to Advise Domestic Courts*, AJIL 1983, vol. 77.
- Gordon E., *Discretion to Decline to Exercise Jurisdiction*, AJIL 1987, vol. 81.
- Gowlland-Debbas V., *The Relationship Between the International Court of Justice and the Security Council in the Light of the Lockerbie Case*, AJIL 1994, vol. 88.
- Gross L., *The Time Element in the Contentious Proceedings in the International Court of Justice*, AJIL 1969, vol. 63.
- Higgins R., *A Babel of Judicial Voices? Ruminations from the Bench*, ICLQ 2006, vol. 55.
- Janis M.W., *Somber Reflections on the Compulsory Jurisdiction of the International Court*, AJIL 1987, vol. 81.
- Jennings R. Y., *The United Nations at Fifty: The International Court of Justice after Fifty Years*, AJIL 1995, vol. 89.
- Keith K.J., *The International Court of Justice: Primus inter Pares*, IOLR 2008, vol. 5.
- McWhinney E., *The International Court of Justice and International Law-Making: The Judicial Activism/Self-Restraint Antinomy*, ChJIL 2006, vol. 5.
- Melescanu T., *The International Court of Justice in the New Global Context*, Euro-Atlantic Studies.

- Merrills J.G., *International Dispute Settlement*, Cambridge 2005.
- Orakhelashvili A., *Interpretation of Jurisdictional Instruments in International Dispute Settlement*, LPICT 2007, vol. 6.
- Orakhelashvili A., *The International Court and „Its Freedom to Select the Ground upon which It Will Base Its Judgment”*, ICLQ 2007, vol. 56.
- Palchetti P., *The Power of the International Court of Justice to Indicate Provisional Measures to Prevent the Aggravation of a Dispute*, LJIL 2008, vol. 21.
- Paulson C., *Compliance with Final Judgments of the International Court of Justice since 1987*, AJIL 2004, vol. 98.
- Pellet A., *Strengthening the Role of the International Court of Justice as the Principal Judicial Organ of the United Nations*, LPICT 2004, vol. 3.
- Pomerance M., *The ICJ's Advisory Jurisdiction and the Crumbling Wall between the Political and Judicial*, AJIL 2005, vol. 99.
- Reforming the United Nations: What About the International Court of Justice (ABILA Committee on Intergovernmental Settlement of Disputes)*, ChJIL 2006, vol. 5.
- Romano C.P.R., *The Price of International Justice*, LPICT 2005, vol. 4.
- Rosenne Sh., *International Court of Justice (ICJ)*, [w:] *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, www.mpepil.com.
- Rosenne Sh., *Provisional Measures in International Law*, Oxford 2005.
- Sands Ph., McLachlan C., Mackenzie R., *The Burgh House Principles on the Independence of the International Judiciary*, LPICT 2005, vol. 4.
- Schulte C., *Compliance with Decisions of the International Court of Justice*, Oxford 2004.
- Scobbie I., *„Une hérésie en matière judiciaire”: The Role of the Judge ad hoc in the International Court*, LPICT 2005, vol. 4.
- Scott G.L., Carr C.L., *The ICJ and Compulsory Jurisdiction: The Case for Closing the Clause*, AJIL 1987, vol. 81.
- Shany Y., Horowitz S., *Judicial Independence in The Hague and Freetown: A Tale of Two Cities*, LJIL 2008, vol. 21.
- Shelton D., *The Participation of Nongovernmental Organizations in International Judicial Proceedings*, AJIL 1994, vol. 88.
- The Statute of the International Court of Justice. A Commentary*, A. Zimmermann, Ch. Tomuschat, K. Oellers-Frahm (ed.), Oxford 2006.
- Szafarz R., *Poland Accepts the Optional Clause of the ICJ Statute*, AJIL 1991, vol. 85.
- Teitelbaum R., *Recent Fact-Finding Developments at the International Court of Justice*, LPICT 2007, vol. 6.
- Thirlway H., *The Drafting of ICJ Decisions: Some Personal Recollections and Observations*, ChJIL 2006, vol. 5.
- Thirlway H., *The Recommendations Made by the International Court of Justice: a Skeptical View*, ICLQ 2009, vol. 58.
- Trèves T., *Conflicts between the International Tribunal for the Law of the Sea and the International Court of Justice*, ILP 1999, vol. 31.

- Watts, A., *The ICJ's Practice Directions of 30 July 2004*, LP ICT 2004, vol. 3.
- Yee S., *Forum Prorogatum Returns to the International Court of Justice*, LJIL 2003, vol. 16.
- Yee S., *Notes on the International Court of Justice (Part 1): Arguments for the Publication of the Rule-making Materials*, ChJIL 2008, vol. 7.
- Yee S., *Notes on the International Court of Justice (Part 2): Reform Proposals Regarding the International Court of Justice – A Preliminary Report for the International Law Association Study Group on United Nations Reform*, ChJIL 2009, vol. 8.

Dokumenty¹⁰⁹

Karta Organizacji Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90 i 91¹¹⁰.

Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90 i 91.

Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864/2.

*Practice Directions for use by States appearing before the ICJ*¹¹¹.

Regulamin Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (Rules of the Court, 1978)¹¹².

Note for the parties concerning the preparation of pleadings.

Resolution concerning the Internal Judicial Practice of the Court, 12 April 1976.

Uchwała nr 9 Rady Bezpieczeństwa z 15 października 1946 r. (UN Doc. S/RES/9) w sprawie dopuszczenia państw niebędących stroną statutu Trybunału.

Uchwała Zgromadzenia Ogólnego nr 264 (III) z 8 października 1948 r. o warunkach, na podstawie których państwa-strony statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości niebędące członkami ONZ, mogą uczestniczyć w wyborze sędziów Trybunału.

Uchwała Zgromadzenia Ogólnego nr 2520 (XXIV) z 4 grudnia 1969 r. w sprawie uczestnictwa państw-stron statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, lecz które nie są członkami ONZ, w procedurze zmian statutu.

Uchwała Zgromadzenia Ogólnego nr 22 C(I) z 13 lutego 1946 r. w sprawie przywilejów i immunitetów Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

Uchwała Zgromadzenia Ogólnego nr 90 (I) z 11 grudnia 1946 r. w sprawie przywilejów i immunitetów członków Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Sekretariatu, asesorów, przedstawicieli i doradców państw oraz świadków i ekspertów.

¹⁰⁹ O ile nie zaznaczono inaczej, przywołane dokumenty zostały zaczerpnięte z oficjalnej strony internetowej Trybunału: www.icj-cij.org.

¹¹⁰ Warto zwrócić uwagę na tłumaczenie Karty ONZ wraz ze Statutem MTS zawarte w zbiorze *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, pod red. K. Wolfke, K. Kocota, wyd. 4, Wrocław-Warszawa 1978, s. 64–92 oraz s. 320–334.

¹¹¹ Ostatnie zmiany w ich obrębie pochodzą z 20 stycznia 2009 r.

¹¹² Ostatnie zmiany w jego obrębie pochodzą z 29 września 2005 r.

Korespondencja z 26 czerwca 1946 r. między prezesem Trybunału a holenderskim ministrem spraw zagranicznych.

List ministra spraw zagranicznych Holandii skierowany do prezesa Trybunału 26 lutego 1946 r.

Report of the International Court of Justice (2008), General Assembly, Official Records, A/63/4.

Deklaracja Rzeczypospolitej Polskiej z 25 marca 1996 r. w sprawie przyjęcia jurysdykcji obowiązkowej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.